

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

Wetenschappelijk Instituut voor het CDA
Mens waar ben je?

Den Haag | 2006 | 138 pp. | € 17,50 | ISBN 10 90 74493 49 1

Vuile handen en witte klederen – op zoek naar grondslagen van christen- democratische politiek

door *Jan Schinkelshoek*

Oud-hoofdredacteur van de Haagsche Courant en
 lid van de Tweede Kamer voor het CDA

*'It is the first duty of a Christian in politics to
 have no Christian politics.'*

Ik moet bekennen dat ik wel een beetje schrok, toen ik voor het eerst aanliep tegen die uitspraak van de al bijna vergeten Amerikaanse theoloog Reinhold Niebuhr.¹

Dat christenen in de politiek zouden moeten afzien van christelijke politiek, was niet alleen in strijd met alles wat ik van jong af aan had geleerd. Maar het druiste ook in tegen mijn gevoel, tegen mijn geloof. Als gelovige, als christen was je toch geroepen om werk te maken van je geloof? Je geloofde toch niet alleen 's zondags in de kerk?

Maar geleidelijk ben ik de diepere waarde van Niebuhrs krasse uitspraak gaan inzien. Niet in de laatste plaats, zeg ik er maar eerlijk bij, door politieke ervaringen. Preciezer:

door praktijkervaringen met medechristenen in de politiek.

Er wordt soms wel erg snel en erg gemakkelijk een bepaald soort opvatting, beleidslijn of voorstel als christelijk of, nog erger, als onchristelijk bestempeld. Dat zou nog tot daaraan toe zijn, als het bij dat etikettenplakken bleef. Soms wordt er zelfs een wedstrijd, een soort missverkiezing van gemaakt: spiegelkje, spiegeltje aan de wand, wie is de meest christelijke partij van het land?

Dat stoort me, biecht ik maar op. Vooral omdat het zo hoog grijpt, hoger dan wij mensen kunnen reiken. Het getuigt van bovenmenselijke overmoed, zelfoverschatting, grenzend aan arrogantie. Het wekt de suggestie dat aardse mensen – onvolmaakt, gebrekkig en zwak als ze zijn – in staat zijn mee te werken aan de uitvoering van Gods heil voor deze wereld. Dat het óns gegeven is het Messiaanse Rijk een handje te helpen. En dat wij weten hoe het zit.

Daar schrik ik voor terug. Er is in de loop van de geschiedenis al te veel in de naam van God misgegaan, om te optimistisch te zijn

over alles wat zich aandient als 'christelijke politiek'. Te vaak hebben óók christenen geprobeerd God voor hun karretje te spannen. En niet alleen ten tijde van de Kruistochten: 'God wil het...?'

Ik zeg niet dat de mens 'onbekwaam tot enig goed en geneigd tot alle kwaad' is. Zo'n sombere, pessimistische levensvisie heb ik niet. We zijn tot veel in staat en tot nog méér geroepen. Christendom, christelijk geloof en christelijke traditie hebben veel te bieden, ook tot heil van de wereld; veel meer dan heel lang verondersteld. Maar onderdeel van die erfenis is bescheidenheid. Wordt onze kracht niet in zwakheid volbracht?

En al helemaal in de politiek, altijd een kwestie van kleine stapjes, uitvoerbaarheid, haalbaarheid en ploeteren.

Die terughoudendheid heeft een nadeel, een groot nadeel zelfs: het gaat ten koste van de herkenbaarheid. Wie zo weinig uitgesproken doet, gaat lijden aan kleurloosheid. Wie zo veel nuance in z'n politiek doet, wordt wel heel erg grijs. En dat is wat mijn eigen partij, het Christen-Democratisch Apèl, niet alleen verweten wordt. Om eerlijk te zijn: ook bedreigt.

Er is in de loop der jaren heel wat christen-democratische stelligheid verdampt. Je hoeft alleen maar wat te bladeren in oude antirevolutionaire, christelijk-historische en katholieke pamfletten, speeches en zelfs partijprogramma's om verbluft te staan van die zekerheid van weleer. Maar het is toch niet allemaal roestvrij staal. Wat na een eeuw aan relativering, secularisering en ontkerkelijking aan christelijk gedachtegoed overblijft, dreigt maar al te vaak in de bestuurlijke en politieke praktijk van alledag onder te sneeuwen.

Het is misschien wel lastiger dan ooit om meer dan algemene inspiratie aan het evangelie te ontleen. Of, zoals ik tijdens een verkiezingsbijeenkomst een partijgenoot

een beetje stamelend hoorde zeggen: 'We moeten van Jezus goed zijn voor onze medemens...'

Er klonk ook iets van verlegenheid in door, typerend voor brede lagen binnen alles wat zich op christelijk erf beweegt. Waarin onderscheiden christendemocraten zich van andere soorten democraten? Wat is nou karakteristiek christendemocratisch? Wat betekent die 'C' van het CDA nog?

* * *

Daarom heb ik tijdens de kerstdagen met groeiend plezier gelezen in één van de nieuwste rapporten van het productieve Wetenschappelijke Instituut voor het CDA, een rapport over de grondslagen van christendemocratische politiek. Onder de titel 'Mens, waar ben je?'² — Bijbelkenners herkennen Gods prangende vraag aan Adam — heeft een commissie van deskundigen zich gebogen over de vraag wat de christelijke traditie anno nu politiek te bieden heeft.

Als er één rapport in een fundamentele behoefte voorziet, is het dit wel. Geschreven door dr. T.O.F. van Prooijen, theoloog en

Deze studie hoort op het bureau van alle actieve CDA-politici thuis

filosoof aan de Vrije Universiteit en ondersteund door prof. dr. H.M. Vroom, werkzaam aan diezelfde universiteit, is een studie ontstaan die op het bureau van alle actieve CDA-politici thuishoort. En de partijvoorzitter moet af en toe ministers, Kamerleden en raadsleden overhoren.

Nee, het rapport geeft niet op alle vragen antwoord. Dat zou te veel gevraagd zijn. Maar het is een veelbetekende en — nog belangrijker — een veelzeggende aanzet tot wat oud-premier Lubbers ooit de 'herbron-

B
O
E
K
E
N

ning⁷ van het CDA heeft genoemd. En dat had de christendemocratie nodig.

Ondanks veel verdiensten heeft de studie van het w1 een groot manco: het is te praktisch... Je zou, al lezende, willen dat de commissie de spade nog een tikkeltje dieper had gestoken en ook een zoektocht naar de grondslagen van christendemocratische politiek had ondernomen.

Centraal staat de vraag wat van mensen mag worden verwacht. Heeft de mens een opdracht, een missie? Maar daaraan vooraf gaat de — dieperliggende — vraag naar zijn drijfveren. Wat inspireert hem? Wat zet hem aan tot actie? Nog concreter: wat behelst de christelijke kernboodschap voor de politiek? In het begin van de 21ste eeuw? Wat mag worden verwacht van een partij die zich op Christus beroept? Ja, wat houdt die 'C' daadwerkelijk in?

Al sinds de fusie van de drie christendemocratische partijen KVP, ARP en CHU werkt het CDA met vier kernbegrippen: verantwoordelijkheid, solidariteit, rentmeesterschap en gerechtigheid, uitgangspunten waarin de bijbelse, evangelische oproep vorm krijgt. Maar die kernbegrippen zijn in de loop der jaren zo veel gebruikt dat er slijtage optreedt. Er is zo intensief mee gewerkt, er is zo veel mee gelegitimeerd dat je er uiteenlopende kanten mee op kunt. Om nog maar te zwijgen van de vraag naar de actualiteit: wat moet je er vandaag mee? Alleen dat al vraagt om een herijking.

Of te wel: een vervolgoopdracht.

Van die vervolgstudie ligt het voorwoord al klaar: geschreven door Govert Buijs, filosoof, verbonden aan de Vrije Universiteit en één van de mensen achter het w1-rapport. Zijn publicatie in *NRC Handelsblad* ('De christelijke traditie wijst de weg naar een nieuw samenlevingsideaal')³ is een bevlogen en inspirerende aftrap, iets wat de christendemocratie actuele, bezielende oriëntatie geeft.

* * *

Het w1-rapport 'Mens, waar ben je?' zet eigenlijk in bij hoofdstuk 2, bij de vraag hoe die opdracht, die missie kan worden uitgevoerd. Wat moet de mens? Wat kan hij? Wat mag van hem worden verwacht? Wat is zijn roeping?

Al zoekend en tastend, af en toe meanderend, ontstaat een mensbeeld dat je klassiek-christendemocratisch kunt noemen, als basis voor een politiek die niet alle heil van de staat verwacht en evenmin zo veel mogelijk aan de markt wil overlaten. De mens wordt getekend, hier en daar zelfs geschilderd, als een sociaal wezen, geroepen tot verantwoordelijkheid, tot dienstbaarheid aan medemens, veraf en dichtbij.

Het is niet nieuw. Het is eerder, op andere plekken ook opgeschreven. De grote verdienste is dat duidelijk wordt gemaakt waar de christendemocratie voor staat, waarom het anders tegen de politiek aankijkt dan, zeg, liberalisme of socialisme. En wat belangrijker is, afgezet tegen actuele maatschappelijke vraagstukken.

Of het nu gaat om de organisatie van de gezondheidszorg, normen & waarden, integratie, de toekomst van de verzorgingsstaat, het onderwijs en de arbeidsmarkt — de eigen weg van de christendemocratie wordt geschetst. Helaas blijft het hier en daar rudimentair. Maar in een studie als deze is zoiets onvermijdelijk.

De politieke betekenis is er niet minder om. Het w1-rapport maakt, simpel gezegd, duidelijk waarom thuishulp voor de bejaarde buurvrouw aan de overkant niet zo maar haar 'goed recht' is. Voor een menswaardige samenleving — de term valt vaak — is meer nodig, met name betrokkenheid, solidariteit en verbondenheid. En die laten zich niet via de staat afkopen.

Dit pleidooi voor zo'n menswaardige samenleving gebeurt in warme, bijna warm-

bloedige woorden. Het heet zelfs een ‘sociale kwestie’, waarmee het op één lijn wordt gesteld met de opbouw van de sociale zekerheid na de industriële revolutie. Misschien valt dat wel het meeste op aan de benadering vanuit het WI. Waar in officiële CDA-stukken de laatste jaren vaak in nuchtere, harde en zelfs neoliberale woorden over zoiets als de verzorgingsstaat werd gesproken, geeft in dit rapport compassie de toon aan. Alleen al de centrale rol die het oudtestamentische begrip *tsedaka*⁴ – gerechtigheid, rechtvaardigheid, barmhartigheid – krijgt toegevoegd als ‘hoogste levenswaarde’, illustreert uit welke hoek de wind waait.

Wie heel erg politiek denkt, komt bijna in de verleiding te veronderstellen dat het rapport aan de onderhandelingstafel bij informateur Wijffels is overgeschreven.

* * *

Hoe krijgen we meer *tsedaka*?

Christendemocraten zouden geen christendemocraten zijn als het maatschappelijk middenveld geen grote rol werd toegedacht.

Dat ‘primaat van de samenleving’ is niet zo maar een vondst. Nee, het heeft alles te maken met dat wat je van mensen verwacht: dat ze zich inzetten voor zorg aan armen, weduwen, wezen en vreemdelingen, om het Bijbels te zeggen. Dit beschavingsideaal heeft een *civil society* opgeleverd, een moeielijk grijpbaar, complex geheel aan organisaties, verbanden, instellingen en andere maatschappelijke groeperingen.

En of het nou gaat om vrijwilligerwerk, alfahulp, kerkelijke activiteiten of naschoolse opvang, het ‘weefsel van de samenleving’ is voor christendemocraten nog steeds het beste, levende bewijs dat mensen zich voor mensen inzetten.

Het wordt gekoesterd, ook al omdat het nodig is uit de handen van zowel de overheid als de markt te blijven. Waar blijf je als burenhulp wegvalt, vrijwilligers het laten afwe-

ten en niemand beschikbaar is om kinderen tussen de middag op te vangen?

Zonder overdrijving kun je zeggen dat de CDA-ideologie staat of valt met het middenveld.

* * *

Het is lange tijd de kracht van het CDA geweest. Ook de nieuwe WI-studie besteedt er weer vele, hartverarmende woorden aan. Een typerend zinnetje: ‘Een rechtvaardige samenleving is een samenleving waarin de verscheidenheid aan verbanden de ruimte krijgt en waarin [...] aan het goede in mensen wordt geappelleerd.’⁵

Maar die kracht blijkt steeds meer een zwakte. Het oude, vertrouwde maatschappelijk middenveld, veelal een overblijfsel van de verzuiling, brokkelt in hoog tempo af. Sommige organisaties bestaan praktisch alleen nog maar op papier, andere zijn even verkalkt als een overheidsbureaucratie en op weer andere plekken zijn er grote gaten gevallen. Kijk hoe de gezondheidszorg verbuureaucratiseert, hoe smal woningcorporaties hun maatschappelijke verantwoordelijkheden oppakken, hoe kerken, met name in de grote steden, leeglopen, hoe scholen dreigen te worden dichtgetimmerd...

Die verschraling maakt het CDA-denken broos. Wie niet wil terugvallen op overheidsingrijpen en evenmin naar de markt wenst uit te wijken, zal concreet hebben aan te geven hoe het maatschappelijk middenveld kan worden gerevitaliseerd. Door gestolde organisaties nieuw leven in te blazen, verloren gegaan terrein te herwinnen, nieuwe vormen van particulier initiatief te stimuleren. door participatie hoog, hoger op de agenda te zetten.

Dat is in een tijd als de onze, een tijd die niet overloopt van maatschappelijk activisme, lastiger dan ooit. Maar voor een partij als het CDA is het niet minder dan een levensvoorwaarde. Anders is het christendemocra-

tische alternatief niet meer dan een reeks mooie woorden.

Alleen al daarom verdienen de fraaie rapporten over de fundamente (deel I en deel II) een vervolg over de opbouw, inrichting, renovatie en reconstructie van het gebouw.

* * *

Maar die wankele *civil society* is nog niet eens de grootste bedreiging voor christendemocratische politiek. Nee, de blauwdruk, zoals geschetst in de WI-studie over het mensbeeld, verbergt een veel grotere, gecamoufleerde zwakte. En dat is *hubris*, hoogmoed. Het christendemocratische denken verwacht nogal wat van de mens. Te veel, als je het mij vraagt.

Het rapport houdt er per saldo een nogal optimistische mensvisie op na. Er klinkt maar weinig in door van wat toch één van de opvallendste karakteristieken van het christendom is: het besef dat mensen onvolmaakt zijn, gebrekkig. Dat we er steeds weer een rommeltje van maken. Er wordt wel wat gemompeld over 'kwetsbaarheden' en andere menselijke zwakheden. Maar je vindt er hooguit een zwakke echo van de klassieke christelijke leer over de erfzonde, die misschien wel het meest pregnant z'n weerslag heeft gevonden in de reformatorische Heidelbergse Catechismus ('onbekwaam tot enig goed', 'geneigd tot alle kwaad').⁶

Die sombere gereformeerde mensvisie heet religieus niet bruikbaar meer. Ook in de politiek is zoveel zondebesef niet erg courant. Wat moet je met een partij die rondtolt in pessimisme? Die blijft steken in menselijk onvermogen?

Erfzonde? Dat klinkt heel ouderwets. Zo ouderwets, dat zelfs verstokte gereformeerden zich er tegenwoordig een beetje voor schamen.

Dit is meer dan een lichtzinnige ketterij. Het is vooral een gemiste kans om een klassiek-christelijk dogma weer een gepaste,

heilzame plaats te geven in het christendemocratisch denken.

Je zou kunnen zeggen dat de wereld snakt naar erkenning van de erfzonde.

Er gaat veraf en dichtbij zo veel mis — om maar niet te zeggen dat de mensheid er telkens weer een puinhoop van maakt... — dat optimisme als grondhouding heeft afgedaan. Het vooruitgangsgeloof had na Verdun, Auschwitz, Hiroshima en Goelag al zware klappen opgelopen. En wie geloof nog bij het begin van de 21ste eeuw in de maakbaarheid van de samenleving?

Maar wie rekt met een aangeboren menselijk tekort, voelt zich niet zo snel bedrogen of teleurgesteld. Een, noem het, realistischer kijk op waartoe de mensheid in staat is, is alleen al daarom nuttig, nodig en zelfs heilzaam om te voorkomen dat mensen zich optimistisch, naïef overgeven aan allerlei ondernemingen en andere experimenten die vroeger of later op nieuwe ontgoochelingen en rampen uitlopen. Als een correctie op zelfoverschatting. Als een beschermende laag.

Het is me ook liever dan het opgewekte, optimistische christendom dat de indruk maakt het erg goed met zichzelf getroffen te hebben. Die zelfvoldaanheid, grenzend aan moralisme, maakt het zo verrekte ergerlijk. Daarentegen heeft het besef van zonde, hoe gek het misschien ook klinkt, juist iets huumaans. Iets bevrijdends zelfs.

Het is de erkenning dat mensen niet, om welke onnaspeurlijke reden dan ook, van de ene op de andere dag kwaadwillend worden. Het kwaad zit ons in de genen. Niet bij de ene wel en de andere niet. Nee, collectief. En daarom is steeds argwaan geboden tegen alles wat riekt naar goede bedoelingen, grote idealen en grootse ambities.

* * *

Dit voorkomt ook een politiek vooruitgangsgeloof, een al te optimistische inschatting wat aan het Binnenhof te bereiken valt.

Daarom wens je het CDA iets meer zondebesef, iets meer oog voor de menselijke onvolkomenheid toe — méér dan doorklinkt in de studie naar de grondslagen van moderne christendemocratische politiek.

Wie zich bewust is van het kwaad, kan zich er beter tegen wapenen. Wie lichtvaardig, bijna naïef, tegen de wereld aankijkt, maakt zich kwetsbaar voor het verwijt te hoog te grijpen. En loopt het grote risico heel diep te vallen.

Nee, dat loopt niet uit op sombere zwartgalligheid.

Het is een pleidooi voor realisme, christelijk realisme — zoals diezelfde Reinhold Niebuhr⁷ het noemde.

Christelijke politiek — laat ik die term gemakshalve maar overnemen — weet van de immense afstand van Binnenhof en Evangelie. Juist omdat zij diep is doordrongen van aardse beperkingen en menselijke gebrekbaarheid, slaagt ze er in de goede balans te bewaren tussen wat moet en wat kan.

Het heeft idealen, hoge idealen zelfs. Maar is niet hemelbestormend.

Het kent vergezichten. Maar geeft zich niet over aan dagdromerijen.

Het weet daarom het broze evenwicht tussen politiek cynisme en hoogdravend idealisme te bewaren.

Dát maakt voor mij de kern van het christendemocratisch denken uit.

Het christendemocratisch denken is een erfgenaam van grote, verreichende en zelfs adembenemende perspectieven, een visie die na meer dan tweeduizend jaar nog steeds inspireert — tot naastenliefde, tot gerechtigheid, bekommernis en inzet voor mens en wereld. Maar het is allesbehalve naïef, het weet van de menselijke zwakheid, fouten en misslagen.

Zich bewust van die *condition humaine*, draagt de christendemocratie — in tegenstelling tot socialisme en liberalisme, kinderen van het optimistische vooruitgangsgeloof — een zelfcorrigerend vermogen in zich. Een zelfcorrectie die garant staat voor evenwicht tussen eigenbelang & solidariteit, individu & gemeenschap, vrijheid & verantwoordelijkheid, overheid & burger, markt & staat.

Het zet kleine stappen, het waardeert het compromis, het bewaakt het evenwicht, het zet aan tot verantwoordelijkheid, het overschat zich niet.

Het staat met beide voeten in de klei.

Vandaar dat het eerder vuile handen oplevert dan de witte klederen uit Openbaring.

Het staat borg voor het soort christelijke politiek dat Reinhold Niebuhr voor ogen stond. Het lijkt mij dat Nederland dat nodig heeft. Misschien wel meer dan ooit.

Dit artikel is een uitgebreide, omgewerkte versie van een recensie die in februari 2007 verscheen in het kerkelijk opinieblad Centraal Weekblad.

Noten

- 1 Reinhold Niebuhr, *Faith and Politics: A Commentary on Religious, Social and Political Thought in a Technological Age* (1968), p. 123.
- 2 *'Mens, waar ben je?' Een verkenning van het christen-democratische mensbeeld*. Uitgave van het Wetenschappelijk Instituut voor het CDA, Den Haag, 2006
- 3 *NRC Handelsblad*, bijlage *Opinie & Debat*, van zaterdag 13 januari 2007
- 4 Markant onder woorden gebracht in Psalm

72: 'Geef, o God, uw wetten [*misjpat*] aan de koning, / uw gerechtigheid [*tsedaka*] aan de koningszoon. / Moge hij uw volk rechtvaardig [*tsedek*] besturen, / uw arme volk naar recht en wet [*misjpat*]'.

- 5 w1-rapport *'Mens, waar ben je?'*, p. 128.
- 6 Heidelbergse Catechismus, Vraag & antwoord 8.
- 7 Zie Niebuhrs artikel 'Augustine's Political Realism', opgenomen in de bundel *Christian Realism and Political Order* (London, 1952), pp. 114-140.